

Szomszédok, régiók, integráció*

A modern európai államok, a mai európai politikai rendszer a 19. század derekától alakul ki. A (nemzet)államok ezen láncolata tette képessé az Atlanti-óceántól az Urálig élő népeket, hogy közösségi ügyeik vitelében, politizálásban, gazdálkodásban, humán kapcsolataikban egymást megértsék. Gondoljunk a ma is létező nemzetállamok kialakulásának dátumaira: az olasz egységre (1861), az Osztrák–Magyar Monarchia (1867), a Német Birodalom létrejöttére (1871) és a dél-kelet-európai államokra: Romániára (1861), Szerbiára, Bulgáriára (1878). Majd 1918 után Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia kialakulására.

Integráció és nemzeti-regionális sokszínűség

A nemzetállamok 1848–1920 között szilárd határokkal, belső piacokkal, önálló nemzeti intézményrendszerrel választották szét Európa egyes területeit. De születésük másnapján létrejöttek az európai államrendszerben, az államközi kapcsolatrendszerben (a közlekedésben, kereskedésben stb.) az állandó érintkezést biztosító nemzetközi intézmények. És egy egységes normatíva-rendszer a civil-jogban – s ezzel egy normatíva-rendszer a magatartásformák megítélésében is (bűnözés, öröklés stb.). Az ipari forradalmak igényelték a termelés, a cserekapcsolatok, a polgár utazásának biztonságát és szabad áramlását – s kényszerítették a politikai adminisztrációt, hogy az itt élő polgárok életének keretét adó intézményeket kapcsolatképesé tegyék. Ez a folyamat az 1840-es évektől fokozatosan halad előre Európában 1945-ig, a világháborús törések ellenére. És folyamatosan terjed ki az intézmények kapcsolatképesége a polgár életének különböző területeire; attól függően, hogy az ipari-gazdasági fejlődés, illetve a polgár létfeltételeinek biztosítása ezt mennyire kívánja meg. Európa földrajzi értelemben „szíve” – Franciaország, Anglia, Németország, a németalföldi területek – majd a peremterületek: Skandinávia, a Földközi-tenger térségének vagy Közép-Európa államalakulatai – sorra váltak egy szisztematikus együttműködésre alkalmas és képes európai államrendszer részévé.

Ismeretes, hogyan kerültek ennek az Európa egészét átdolgozó mozgásnak áramába a közép-kelet-európai kis nemzetek. Közöttük a déliek (szerbek, románok, bolgárok, albánok) jobban az orosz-pravoszláv, míg az északkeletiek (lengyelek, csehek, szlovákok, magyarok, horvátok, szlovének) a nyugat-európai keresztény kultúra hatókörében éltek. Európa e peremterülete a 20. század elején kezdett felzárkózni a nyugat-európai ipari forradalom fejlett zónájához: továbbkorszerűsíteni államrendszerét (parlament, politikai pártrendszer, civil-jog, képzés stb.) és kezdte korszerűsíteni gazdálkodását (élelemtermelés, ipar stb.), infrastruktúráját (vasútjait, bankrendszerét stb.) és kezdett kibontakozni a civil társadalom viselkedéskultúrája, a polgári és magánéletben. Azaz: a nyugat-európai ipari forradalom területeinek termelési és jogrendszere kiterjeszkedett az észak- és dél-európai területekre (Skandinávia, illetve a mediterrán vidékre), majd Kelet-Európára.

Szerves egymáshoz illeszkedés volt ez, ami sem az északiak (svédek, norvégok, dánok stb.), sem a déliek (olaszok, spanyolok) nemzeti szokásrendszerének, kultúrájának feladásával nem járt. Egymáshoz illeszkedés és nem egységesülés volt ez. Nem az egyik emésztette fel a másikat, a nagyobb lélekszámú és erősebb államszervezettel bíró erőltette rá kultúráját és törvényét a másikkra, hanem mindegyik fél igazította a maga hagyományait a többiéhez. Egymáshoz igazodni az együttműködés képességének érdekében, de nem lemásolni a másikat. Az okcidenz így maradhatott meg – szemben például az Egyesült Államokkal – a kultúrák sokszínűségének kontinense. Lehet, hogy az európai fejlődés utólagos kritikussai azt mondják: e sokszínűség fenntartása két világháborúba került, de végül is azok az erők győztek, amelyek mind a népiirtásokat, mind az erőszakos nemzet-áttelepítéseket, mind a nagy birodalmak létter-terjeszkedését kiiktatták az európai együttélés normái közül.

Folytatás a 24. oldalon!

* Részletek a „Közép-Európa új külpolitikai irányai” c., 1994. június 16-án Bécsben tartott előadásból.

TARTALOM

HÁBORÚS BŰMÖK ÉS PEREK

- **Glatz Ferenc:** Szomszédok, régiók, integráció 2
- **Font Márta:** Oroszország, Ukrajna, Rusz? 3
- **Varga Lajos:** Kronológia Ukrajna történetéhez 3
- **Kertészné Varga Beáta:** Az autonóm Ukrajna 8
- **Surány Róbert:** Ukrajna és az európai hatalmak, 1917–1921 14
- **Varga Lajos:** A Szovjetunió „tagállama” 19

FIGYELŐ

- **Majsai Tamás:** A Kamenyec-Podolszkij-i deportálás 26

NYÍLT TÉR

- **Kardos József:** Horthy Miklós és a legitimizmus 30
- Horthy Miklós temetése Kenderesen 32

GYARAPODÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEINK

- **Frisnyák Zsuzsa:** Udvari utazások 33

História

Szerkesztő: GLATZ FERENC

A szerkesztőség munkatársai:
**KERTÉSZ ISTVÁN, SIPOS PÉTER,
SZAKÁLY FERENC, VÖRÖS KÁROLY**

Munkatársak: **Demeter Zsuzsanna,
Stemlerné Balog Iona (kép), Kovács Éva (szöveg),
Horváth Imre (számítógépes tördelés)**

Felelős kiadó: História Alapítvány
Elnök: Niederhauser Emil
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri u. 53.
Telefon: 156-0457 Levélcím: Pf 9. Bp. 1250
A História Alapítvány bankszámlaszáma:
501-012539-4 OTP Bp., I. Ker. Alagút u. 3.

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoportja
Vezető: Burucs Kornélia
Készült a Veszprémi Nyomda Kft-nél
Veszprém, Órház u. 38.
Felelős vezető: Fekete István igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Helimél, 1900 Budapest, Lehel u. 10/a
közvetlenül vagy postautalványon

Megjelenik évente tízszer.
Előfizetési díj: fél évre 175 Ft, 1 évre 350 Ft
Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi
Vállalat
Budapest, Pf. 149. H-1389

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

Szomszédok, régiók, integráció

Folytatás a 2. oldalról

Vagyis Európa első modern integrációs hulláma nem egységes európai szuperállamot készített elő, hanem egy intézményeit egymáshoz simító igazgatási rendszert. Amelyben a táji (regionális) –nemzeti–felekezeti–szokásrendi hagyományok továbbéltek. Továbbéltek; de természetesen modernizálódtak, az ipari forradalom életkereteihez igazodott formákban. A hagyomány egyes részei felmorzsolódtak, eltűntek, mások újra kibomlottak.

Közép-Kelet-Európa kiszakad

Ezt a folyamatot szakította meg Európa keleti felén 1922-ben a Szovjetunió létrejötte. Oroszországban egy öntörvényű, a nyugat-európaiaktól eltérő társadalomépítkezés kezdődött, kiszakítva így az orosz állam nyugati területeit a korábbi fejlődés folyamatából. Majd megszakította ezt a korábbi folyamatot a kelet- és délkelet-európai térség kis nemzetei életében 1945-ben a szovjet katonai, majd 1948-ban a szovjet politikai zóna kialakítása.

Ismeretes, hogyan kerültek a közép-kelet-európai kis nemzetek (albánok, bolgárok, románok, magyarok, csehek, szlovákok, lengyelek) a második világháború végén a szovjet befolyási övezetbe. Ismeretesek a következmények: határzárak, egy adott politikai rendszer, a szovjet típusú proletárdiktatúra erőszakolt bevezetése a megszállt területen, a nyugat-európai polgári kultúra kiiktatása a civil és közösségi életből. (Tegyük hozzá zárójelben: a nyugati „szocialista” kultúra kiiktatása éppúgy bekövetkezett, mint a burzsoá-citoyen kultúra kiűzése.) Egységes és totális államközpontúság, etatizmus a termeléstől a kultúráig. A nyugat-európai egyenjogúság helyett egy szociális-gazdasági egyenlőség, a nemzeti hagyományok visszaszorításával egy szovjet-orosz nagyhatalmi kulturális dominancia érvényre juttatása. A térség politikai rendszerei, a polgár köznapi életét behatároló intézmények – a faluban, városi kerületben, munkahelyén, szórakozási és közösségi életében, sőt a nemek közötti kapcsolatában is – nos, ezek az intézmények szovjet mintára épültek át. Megszakadt az 1840–1945 között fejlődésnek indult európai szervesülési folyamat. És kezdett kiépülni – felülről, erőszakkal – egy másik. A „másik” természetesen nem csak negatív következményekkel járt, hanem benne jelen volt egy modernizációs szándék is: az elképzelt egyenlőséghez vezető úton felszámolni a térség társadalmában valóban meglévő kiáltó szociális feszültségeket, elmaradottságokat is. Hiba volna, ha nem látnánk, hogy a térség sok feudális kötődését, korszerűtlenségét is megsemmisítette a proletárdiktatúra, s hogy bizonyos szociális infrastrukturális ágazatokban gyors előrelépést hozott. De a kommunista, proletárdiktatúrás modernizáció nem szervesen kívánt építkezni a helyi hagyományokból, hanem felülről, állami erőszakkal kívánta azt végrehajtani. Nem engedte élni a modernizációt előrehajtó szakerőt és egyéni vállalkozói kedvet, ráerőltette a térségre a modernizációval eleve ellentétes elzárkózást a világtól. És elindította egy, a modernizációval ellentétes magatartásforma kialakulását: az iparkodás, a szorgalom, a polgári iniciatívák lebecsülésének magatartási normáját.

Újabb integráció Nyugaton

Az 1960-as évektől megnő Európa nyugati felén a kompatibilitás iránti igény. Az igény, hogy az igazgatási rendszerek – mind

az államigazgatási, mind a termelés-szervezési rendszerek – kapcsolatképesek legyenek. Kapcsolatképesek, azaz kompatibilisek egymással. Kényszeríti az európai (és az Európán kívüli) területeken ezt az irányt az 1960-as évektől beálló technikai-gazdasági fellendülés: a termelés automatizálása és a termelés-szervezési technikák internacionalizálódása, a közlekedés forradalma (az individuális motorizáció és a légi forgalom gyors fejlődése), majd a 70-es évektől a hírközlés, a tömegkommunikáció fejlődése. Ez együtt jár az európai polgár gondolkodásában egy új individualizáció kibontakozásával: egyén és közösség viszonyának újrendezési igényével. Ami mindenekelőtt a szabad egyéni mozgást, az információcsere szabadságát jelenti. De kényszeríti ezt a kompatibilitás iránti fogékonyságot a természeti és emberi környezetpusztítás. Amely az iparosodással növekszik, tekintet nélkül nemzeti államhatárookra. Az 1960–1980-as években ismét felerősödő összeurópai törekvés nem a „kozmpolitizmus átkos szellemé”-nek elszabadulása, nem is a „nemzetközi tőke” vagy a „munkásmozgalmi internacionalizmus” győzelme az ún. nemzeti erők felett, hanem egyszerűen az Európa területén élő polgárok életfeltételeinek igazítása a korszerű termelési- és életigényekhez.

De milyen is legyen ez az új, immár egységesnek gondolt Európa? Meghatározta a választ az 1960–80-as években az a tény, hogy az új Európa-kép festésekor a színeket, vonalakat, az ecsetkezelés technikáját Nyugat-Európa tapasztalati anyagából merítették. Olyan időszakban festették e képet elénk és az Európa-adminisztráció „dolgozói” maguk elé, amikor mind az Egyesült Államok, mind Nyugat-Európa stratégiái, politikusai a két világrendszert tényként kezelték. Ez határozta meg az Európai Unió tervét, a politikai, védhatalmi és gazdasági közösség egységes intézményeinek tervét. És így történhetett, hogy a jövőkép alapozásakor nem is számoltak Európa „peremterületé”-nek színeivel. A második modern kori integrációs hullám egy Nyugat-Európára szabott Európai Unió szerkezetét építette fel. Hordozva magában a szupranacionális állam, az „államigazgatási egység” több elemét.

1989–90 után

Azután jött 1989–1990. A szovjet katonai és politikai zóna látványos összeomlása. A nyugat-európai politika adminisztrátori segítőkészséget, jóindulatot mutatva ígérték az itteni kis államoknak a hamari csatlakozást az európai integratív szervezetekhez. Így az Európai Unióhoz. 1990–92 az optimizmus évei voltak. Politikusok – de ugyanúgy a mögöttük álló szakértők – komolyan gondolták: piacgazdaság, többpártrendszer és a biztonságpolitikai garanciák legyenek a feltételek a csatlakozáshoz. Azután következtek a kisebbségi zavarok Romániában, majd a volt Jugoszlávia területén a polgárháború és a volt Szovjet területén az átláthatatlan zavarosság... A politikusok saját feltevéseikben csalódva veszik tudomásul, hogy a többpártrendszer még önmagában nem demokrácia; a közigazdaság, hogy a piacgazdaság nem hoz magával automatikusan nyugat-európai mintájú polgári társadalmat. És kiderül: az olyannyira kifinomult haditervek és technikák, képzett katonapolitikusok nem tudnak mit kezdeni egy helyi polgárháborúval...

A szakértők pedig az optimista évek, 1990–92 után felteszik a kérdést: meddig is terjeszkedjen tehát az Unió határa? Nem kellene feladni a kontinentális integráció tervét?

A formálódó javaslatok közül az első a legkisebb léptékű terjeszkedést javasolja. Vegyék fel a visegrádiakat: Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, azután

zárják be az ajtókat? Ezt egyesek kiegészítik: Horvátország és főként Szlovénia felvételének javaslatával. (Vagyis – tehetjük mi hozzá – ahol a helyi integráció amúgy is legalább 600 éves múltra tekinthet vissza, s ahol a Habsburg Birodalom államszervezete, a társadalom érintkezési formáit, a latin Okcidenthez kapcsolta. Tehát csak az Okcident keleti határzónájának államalakulatait látják integrálhatónak.) Ezen álláspont szerint a délkelet-európai, illetve a volt Szovjetunió területén kialakult államokkal csak megállapodásokat kössenek. Mindenekelőtt biztonságpolitikai garanciákról. – Tágabbra vonná az Európai Unió határát az az álláspont, amely a mai Oroszország határáig terjedő államokat is felvenni javasolja: a Baltikum államait, Belorussziát, Ukrajnát, Romániát, Bulgáriát, Szerbiát, Albániát. A harmadik álláspont – az igazi „optimisták” álláspontja – felvenni Oroszországot is. Mondják: Oroszország nélkül nincs sem biztonságpolitikai, sem gazdaságilag elképzelhető „európai egység”.

A vitákban érvek, ellenérvek hangzanak el. Vajon Oroszország egyáltalán európai hatalom-e? Miután leszakadtak északnyugaton a balti és fehér orosz területek új államokat alkotva? S leszakadt a Birodalom nyugati területének központja: Ukrajna. Vajon egy politikai konszolidáció programja Oroszországban majd nem gondolja-e újra az állam stratégiai-makrogazdasági helyzetét, és kiadja a jelszót: arccal Kelet és Ázsia felé? Folytatva az 1960-as években megkezdett súlypontváltást az Urálon túli területek irányába? És mit szól mindehhez az Egyesült Államok? Amelynek stratégiai váltása a Szovjet összeomlása után már érezhető, ha nem is látható?...

Az Unió terve módosul?

A történész érvei is sorolódnak. Talán mégsem az integrációt kellene feladni, s talán nem is az Unió területi behatároltságát kellene bemérni először, hanem magának az Unióról 1960–90 között kialakított jövőképünkön kellene változtatnunk. Figyelni kellene a történelmi tanulságokra.

Mindenekelőtt figyelni azokra a regionális történelmi sajátosságokra, amelyek az 1990 után szabaddá vált területek gazdálkodását, emberanyagát meghatározzák. A természetföldrajzi adottságokra éppúgy, mint a napi életkereteit a maga újratermeléséhez igazító polgárra. Nem változtathatatlannak tekintve e sajátosságokat, e szokásrendeket, de figyelembe venni mint kiindulást a további fejlődéshez! Figyelembe venni azokat a társadalmi napi életkereteket, amelyek közé a modern nyugat-európai beülteti komputereit, s technológiai infrastruktúráját... Figyelni kellene a kontinens első integrációs hullámának sajátosságaira. A 1920. század ipari forradalmi gyalulták a skandináv, az angol szigetország, a francia és német, ugyanígy a déli területek helyi sajátosságait, hozzászoktatták a polgárt az automata képsorok munkaritmusához. A mozdulatok sebességének, arányának változtatása, a figyelem-összpontosítás folyamatossága, a gépi kiszámíthatóság és ésszerűség újszerű igényének belegyökerezése a régi szokásrendbe – generációk életidejét igényelte. Nem szólván a fegyelmezettségről és szorgalomról, melyet a munkaszervezet hierarchiája követel. Vajon mennyi időt igényel a 20–21. század fordulóján Európa keleti felén az ortodox vagy részben muszlim gyökerű szokásrendek igazodása a nyugat-európai-atlanti termelési, technikai kultúra igényeihez?... És egyáltalán, milyen élettevékenység feladását, korrigálását szükséges megkövetelni ahhoz, hogy a nyugat-európai módon elképzelt „európaiság” feltételeinek megfeleljen egy társadalom? (Elégedetlenül rázzák fejüket a Görögországba, immáron Unió-tagországba utazó nyugati polgárok,

mikor test- és állatszagtól „szenvednek”, emlegetik a csatornázás, az utak kiépültségének hiányát. Majd képeket mutogatnak, ahol nők féloldalt ülve herceg csacsin közlekednek. S közben az otthoni új divatra, a maguk kerékpárjára gondolnak. Még a technokraták-stratégák is azt mondják: e területek „felvétele” korai volt.)

De jogos-e a csalódás? S jogos-e félelmük, pesszimizmusuk, amikor a térségben Európa keleti felére pillantanak, a nemzeti-felekezeti konfliktusok Kárpát-vidékére, a Balkánra?

Igen. De csalódnai elsősorban saját, 1960–90 között felépített Európa-terveinkben kell. Amely Európa-terv koncepció alapján Nagy Károly és legjobb esetben a későbbi Habsburg Birodalom társadalmainak tapasztalatanyagából sarjadt ki... S jogos az a félelmük is, hogy az utóbbi évtizedekben fokozatosan kialakult Európa-bürokrácia (Nyugat-Európa-bürokrácia) felkészültsége csődöt mond. Hiszen újabb évtizedekbe telhet, míg a legnagyobb igyekezet, legjobb szándék mellett is kialakul az új területek integrációs problémáinak „szakértői” garnitúrája.

A történész korántsem mozog elég otthonosan a modern tudományos szentháromság területein: biztonságpolitika, közgazdaság, politológia. Csak kérdéseket fogalmaz a történelmi anyag alapján a jövőt formáló politikusoknak.

Miért nem beszélünk az európai egység helyett az európai kompatibilitásról? Vegyük tudomásul, hogy a jövő Európájában különböző szintű és különböző minőségű igazgatási rendszerek fognak egymásra épülni. Nem egytípusú integráció, hanem integráció pluralizmus felel meg a kontinens népeinek. Miért nem adjuk fel a maradványát is gondolkodásunkban a századelő ideájának, az Európai Egyesült Államok tervének? Vegyük tudomásul, hogy a jövő Európája a szubrégiók, a különböző szinteken egymással kompatibilis területek Európája. A polgárok Európája, ahol minden egyes négyzetkilométeren minden politikai rendszerben megkövetelt a polgár szabad, megkülönböztetés nélküli mozgása, kollektív – nemzeti-etnikai-szociális-társasági – szabad tömörülése és szerveződése. De ahol sem a tulajdon, sem a gazdálkodási, sem a civilizációs napi életkereteket semmiféle unifikált törvény nem szabályozza.

A mi szubrégióink

1994 a józanodás éve Nyugat-Európában. S talán itt, a keleti területeken is. Nem, nem feladni a terveket 1989–90-ből, de igazítani, állandóan korrigálni azokat a jelen változásainak megfelelően. E tájon éppúgy tudomásul kell vennünk, mint Nyugaton, hogy Európa már nem azonos Nyugat-Európával. Ahogy nyitott országnak lenni nemcsak a Nyugat felé törekvést jelenti, de jelenti: nyitottnak lenni keleti szomszédaink irányába is. Hogy meg kell hirdessük: legyen a volt pufferzónából (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország) – melyet a Szovjet alakított ki – egy közvetítő zóna. Közvetítő Nyugat, Kelet, és Délkelet között. Hogy rendezni kell a szomszédokkal dolgainkat politikai úton ahhoz, hogy Magyarország (és szomszédaink) megtalálják helyüket az új európai munkamegosztásban...

A reális történelmi szemlélet korrekcióképesé teszi a politikát... Ezért készültek a História számai új szomszédainkról. A volt Jugoszláviáról, az új Szlovákiáról. S készítettük most e különszámot Ukrajnáról. Szomszédainkról, régióinkról...